

УДК 330.190.2:631.6

Шило Ж. С., к.е.н., доцент (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

У вступі розглядається значення Національного банку України в податковій політиці держави та необхідність дослідження питання оподаткування його прибутку. Метою роботи є визначення існуючих проблем та недоліків оподаткування економічної діяльності банку. У статті розглянуто ключові аспекти розподілу прибутку Національного банку, досліджено вітчизняний досвід та пропорції перерахування фінансового результату НБУ до державного бюджету. У висновках проаналізовано недоліки оподаткування прибутку банку та запропоновані шляхи їх вирішення.

Ключові слова: оподаткування, Національний банк України, прибуток, економічна діяльність банку.

Вступ. Національний банк України виступає головним регулятором грошово-кредитної політики та забезпечує цінову стабільність. Проте варто зауважити, що для адекватного виконання покладених на дану установу функцій він повинен мати високий рівень фінансової автономії. Але з іншого боку, як і будь-який державний інститут, НБУ не може функціонувати відокремлено та абстрагуватися від впливу уряду, що може призвести до зменшення рівня його незалежності. Крім того, попри некомерційну природу свого функціонування, головний банк країни, як правило, акумулює високі прибутки, які досить часто використовуються для фінансування потреб уряду. Саме тому виникає необхідність дослідження адекватності пропорцій вилучення фінансових результатів центрального банку до державного бюджету та доцільності оподаткування даної установи в умовах трансформації економіки, що і обумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз публікацій. Необхідно відмітити, що дослідженню значення Національного банку в податковій політиці держави як у ролі регулятора, так і платника податків вітчизняними науковцями майже не приділяється увага. Проте необхідно зауважити, що питаннями оподаткування діяльності та функціонування центрального банку займалися такі вітчизняні науковці, а саме: І. В. Іванець, В. С. Любунь, О. С. Любунь, М. Ф. Буховкіна, А. М. Мороз, М. І. Савлук та ін. Крім того,

певна група науковців спеціалізується на дослідженні особливостей оподаткування банківського сектору економіки, серед них: І. І. Д'яконова, Н. Г. Євченко, І. В. Сало, Н. Й. Реверчук та ін.

Проте вітчизняними дослідниками не приділялося достатньої уваги визначенню специфіки, значення та доцільності оподаткування саме Національного банку країни, тоді як це питання досліджувалося окремими закордонними науковцями, серед яких Р. Морено, Дж. Ховкінс та ін.

Мета статті. Метою роботи є визначення існуючих проблем та дослідження недоліків в оподаткуванні економічної діяльності НБУ, а також обґрунтування доцільності або недоцільності оподаткування прибутку центрального банку країни.

Основний розділ. Національний банк України – незалежна державна установа, головною метою якої є цінова стабільність. Таким чином, максимізація прибутку не повинна бути ключовою метою функціонування установи такого типу, оскільки це може загрожувати не лише цінній стабільності, а й стабільності фінансового сектора в цілому та стояти на заваді сталого економічного зростання. Варто зазначити, що дохід центрального банку формується за рахунок сеньйоражу, управління державними міжнародними резервами, здійснення регуляторної діяльності, яка має фіскальну природу. Крім того, центральний банк може отримувати дохід від комісійних платежів за користування послугами платіжних систем тощо. Сформовані таким чином доходи покликані покрити витрати на виконання функцій центрального банку. Отриманий у результаті вирахування витрат із суми доходів чистий прибуток є джерелом поповнення капіталу центрального банку, а також може бути розподілений між його власниками, головним із яких, зазвичай, є уряд.

Необхідно відмітити, що НБУ є не лише регулятором грошово-кредитної системи держави, але і досить часто виступає кредитором уряду, здійснює фінансування його зобов'язань за пільговими умовами. Саме тому, попри відсутність цілеспрямування банку на отримання прибутку, його діяльність має бути рентабельною що найменше у коротко- та середньостроковому періоді, оскільки у будь-який момент може виникнути необхідність фінансування витрат уряду через безпосереднє спрямування частини прибутку до бюджету або ж через оподаткування [2, С. 39].

Однак, з іншого боку, справедливо зауважити, що НБУ має, перш за все, повно та адекватно реалізовувати свої ключові функції, а не виступати джерелом дешевих чи безкоштовних фінансових ресурсів для уряду. Саме тому правова основа регулювання діяльності

центрального банку має передбачати чіткий механізм обліку, формування чистого прибутку та його розподілу, що, у свою чергу, має забезпечити фінансову самодостатність центрального банку, яка виступає необхідною та головною передумовою автономії даної установи, що, власне, і дозволяє банку виконувати покладені на нього функції [4, С. 9].

НБУ визначає прибуток до розподілу відповідно до статті 5–1 Закону України «Про Національний банк України», що набрав чинності з 1 січня 2017 року. Частина прибутку до розподілу, яка підлягає сплаті до Державного бюджету України після підтвердження зовнішнім аудитом та затвердження Радою Національного банку річної фінансової звітності визначається у такому співвідношенні: 10% від обсягу грошово-кредитних зобов'язань НБУ спрямовується на формування загальних резервів; до 2% від обсягу грошово-кредитних зобов'язань НБУ спрямовується на формування інших резервів, які є джерелом фінансування інвестицій, що необхідні для збільшення статутного капіталу Національного банку [3].

Слід зауважити, що згідно змін, внесених у Закон України «Про НБУ» Законом від 09.07.2010 № 2478-VI (2478-17), розподіл прибутку НБУ здійснювався у довільних пропорціях, тобто без чітко конкретизованих співвідношень. Така ситуація була досить негативною, оскільки не давала можливості здійснювати адекватне планування перерозподілу прибутку, адже у Законі України «Про державний бюджет України» на відповідний рік могла бути зазначена конкретна сума прибутку НБУ, який має бути перераховано до державного бюджету, тоді як обсяг фінансових ресурсів, які залишалися у розпорядженні НБУ, міг бути недостатнім для його адекватного функціонування. З 2014 року Рада НБУ сама приймає рішення про затвердження розподілу прибутку в частині зобов'язань регулятора перед бюджетом на відповідний рік.

Динаміку перерахування прибутку НБУ до державного бюджету наведемо у таблиці.

На основі даних таблиці слід відмітити, що не існує чіткої динаміки ні щодо розміру прибутку до розподілу, ні щодо тієї його частки, яка має бути перерахована до бюджету. Прибуток НБУ у 2014 році перевищив в 6,5 разів показник 2013 року. Основною причиною зростання стала девальвація гривні: позитивний результат від операцій з фінансовими активами та зобов'язаннями в іноземній валюті і монетарним золотом становив 88,87 млрд грн проти негативного результату в 2013 році в 3,99 млрд грн [5].

Таблиця

Перерахування прибутку НБУ до бюджету за 2014–2016 рр.

Показники	Роки		
	2014	2015	2016
Прибуток до розподілу, млрд грн	61,803	54,200	59,450
Перераховано прибутку до державного бюджету, млрд грн	22,809	38,164	44,378
Частка спрямованого до державного бюджету прибутку, %	36,90	70,41	74,65

Однак варто відзначити, що НБУ мав стабільний позитивний фінансовий результат до 2015 року, який постійно збільшувався на щорічній основі, проте фінансова криза призвела до погіршення функціонування банку, що негативно позначилося на прибутку установи. Суттєве скорочення прибутку у 2015 році було викликане значним спрямуванням фінансових ресурсів на поповнення резервних фондів. Водночас банк зазнав витрат, які були спрямовані на сплату процентів за депозитними сертифікатами НБУ.

Аналіз перехованої суми прибутку до державного бюджету України у 2016 році показує його збільшення, що є позитивною тенденцією. Але радіти цьому факту не доводиться. Якщо проаналізувати основні статті доходу НБУ то це: відсоткові доходи від інвестицій у державні цінні папери (46,4%); курсові різниці як результат переоцінки активів і зобов'язань в іноземній валюті (34,7 млрд грн). Щодо першого пункту, слід зазначити, що НБУ, сконцентрувавши у своєму портфелі 55% випущених в обіг ОВДП, фактично здійснює приховане емісійне фінансування держбюджету України. Комерційні банки не можуть повною мірою здійснювати кредитування реального сектору економіки через запроваджені НБУ жорсткі вимоги до оцінки кредитного ризику, відсутності достатньої кількості незакредитованих позичальників з прийнятим профілем ризику та іншими умовами. Все це обмежує простір для нормальної роботи банківських установ. Стосовно другого пункту, то значні курсові переоцінки активів і зобов'язань дають можливість значно приховувати втрати частини обов'язкових резервів НБУ.

В результаті, ми бачимо, що НБУ став одним із головних отримувачів прибутку від девальвації національної грошової одиниці. Також користь від подібного приросту доходів отримує уряд, який регулярно використовує перерахування частини прибутку НБУ для бюджетних витрат. Крім того, слід зауважити, що попри законодавче затвердження паритетного розподілу прибутку між НБУ та держав-

ним бюджетом з 2015 року, ця норма фактично не виконується, адже до бюджету спрямовується близько 70% фінансових ресурсів.

Таким чином, для забезпечення оптимального балансу між фінансовою самодостатністю та фіскальною прозорістю, на законодавчому рівні, на наш погляд, повинні бути застосовані наступні принципи:

1. Формування чіткої системи обліку та звітності банку.

2. Визначена ідентифікація заходів щодо розподілу прибутку, які передбачають:

- адекватний обсяг недооцінених активів та інших резервів, що враховуються при визначенні чистого прибутку;

- врахування позитивної вартості від переоцінки активів на окремому резервному рахунку, який повинен бути включений до власного капіталу;

- здійснення поповнення резервів центрального банку до перерахування прибутку до бюджету;

- перерахування до бюджету лише реального прибутку, тобто такого, що реально акумульований на певний момент часу.

3. Національний банк має бути звільнений від сплати прибуткових податків.

У даному контексті варто зазначити, що більшість центральних банків не є платниками податків з доходу або прибутку, але натомість вони перераховують частину прибутку до бюджету після поповнення власних резервів.

Це обумовлено наступними факторами:

4. Звільнення центрального банку від сплати прибуткового податку фактично не впливає на суму надходжень до бюджету, оскільки, хоча держава і втрачає досить великого платника податку, однак натомість отримує доходи у вигляді безпосереднього перерахування прибутку центрального банку, а тому з фіскальної точки зору, звільнення центрального банку від сплати прибуткових податків є раціональним.

5. Оподаткування Національного банку за загальними правилами може призвести до незадовільних наслідків, оскільки центральний банк має досить специфічні стандарти обліку. Так, наприклад, у деяких податкових режимах нереалізована переоцінена вартість активів може включатися до оподаткованого доходу.

Крім того, оподатковуваний дохід зазвичай розраховується до перерозподілу прибутку на поповнення резервів, а тому частина заробленої нереалізованої переоціненої вартості перераховується до бюджету. Оскільки прибутки та збитки від переоцінки можуть бути значно більшими за інші джерела доходів, податки можуть включати

значні обсяги нереалізованих доходів, які центральний банк має потім стерилізувати, що, у свою чергу, може призвести до скорочення капіталу банку та, відповідно, порушити його фінансову стабільність.

6. Оподаткування прибутковим податком може загрожувати автономії центрального банку, оскільки призводить до зміщення фокусу з реалізації головної мети на управління оподатковуваними доходами.

Таким чином, цілком закономірно підсумувати, що звільнення центрального банку від сплати прибуткового податку є раціональним рішенням.

Однак необхідно відмітити, що деякі центральні банки усе ж сплачують даний вид податків. Така ситуація є виправданою лише у тому випадку, коли центральний банк виступає акціонерною компанією з мажоритарною участю приватних акціонерів. У цьому випадку можливим є встановлення обмежень щодо обсягу дивідендів до сплати, а та частина прибутку, що у результаті залишається, має бути спрямована до бюджету.

У контексті визначення інших видів податків, які мають перераховувати до бюджету центральні банки, не існує єдиної уніфікованої практики та точки зору, однак найбільш виваженою є схема, відповідно до якої центральні банки оподатковуються аналогічно до інших державних інститутів.

Так, у деяких країнах існує податок на активи підприємств, але цей податок не повинен застосовуватися до центральних банків, оскільки дана група податків споріднена з прибутковим податком і саме з аналогічних міркувань є нераціональною для центрального банку. Крім того, міжнародні резерви країни обліковуються на балансі центрального банку, що у випадку застосування даного податку може призвести до значного податкового навантаження на головний банк країни.

Сплачувати податки на власність та нерухомість центральний банк має у тому ж порядку, що й інші державні установи. Він не повинен платити гербовий збір на видачу цінних паперів або банкнот, однак це не означає, що банк повинен бути звільнений від сплати мита у всіх випадках.

Наприклад, якщо мито застосовується до договору, що стосується надання особистих послуг і, якщо центральний банк вступає в такий договір з індивідуальним учасником, то збір підлягає оплаті. Податки на фінансові операції (наприклад, набанківські перекази), як правило, не застосовуються до операцій центрального банку, так як вони можуть вплинути на реалізацію грошово-кредитної політики

та інших завдань центрального банку. Відсотки, сплачені за цінними паперами, випущеними центральним банком, повинні бути предметом утримання прибуткового податку на тій же основі, що і відсотки, що виплачуються за державними цінними паперами.

Імпорт золота, банкнот, і монет, що доставляються в Національний банк, повинен бути звільнений від митних зборів, імпортих мит, податку з продажів, ПДВ тощо. Крім того, внутрішні поставки цих же активів повинні бути звільнені від податку з продажів (за нульовою ставкою у випадку з ПДВ). Поставки інших товарів та послуг для центральних банків повинні оподатковуватися таким же чином, що і поставки в державні установи. Хоча можна стверджувати, що у випадку сплати ПДВ на постачання товарів у державні установи, включаючи центральні банки, уряд сплачує податок сам собі.

Висновки. У висновках, зазначимо: 1. Національний банк України має подвійну функцію – як орган державного управління та як банківська установа. Отримання прибутку не є метою діяльності НБУ, його основним завданням є проведення грошово-кредитної політики і забезпечення стабільності національної грошової одиниці. 2. НБУ посідає важливе місце в податковій системі України, оскільки вносить рекомендації уряду стосовно впливу податкової політики на стан грошово-кредитної сфери України, його дії безпосередньо впливають на податкову правосуб'єктність банків другого рівня, а відрахування від прибутку є важливим джерелом надходжень до Державного бюджету України. 3. Національний банк України доцільно не відносити до платників податків, що відповідає світовій практиці, коли у законах про центральний банк передбачено їх звільнення від сплати податків, зборів, обов'язкових платежів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна відмітити, що Національний банк досить часто є об'єктом перерозподілу прибутку з боку уряду як у вигляді безпосереднього перерахування прибутку до бюджету, так і у формі сплати відповідних податків. У першому випадку за умови мажоритарної участі уряду у структурі власності банку найбільш оптимальним є паритетний розподіл прибутку між бюджетом та потребами самого центрального банку.

1. Hawkins John. Central bank balance sheets and fiscal operations [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://home.student.bi.no/>. 2. Любунь О. С. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності [Текст] / О. С. Любунь, В. С. Любунь, І. В. Іванець. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 351 с. 3. Про Національний банк України [Електронний ресурс]: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV [зі змін та доп.]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

4. Реверчук Н. Й. Зарубіжний досвід податкового регулювання банківської діяльності та його застосування в Україні [Текст] / Н. Й. Реверчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010, вип. 18.5. – С. 221–225. 5. Річні звіти Національного банку України за 2014-2016 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>.

Рецензент: к.е.н., професор Мельник Л. В. (НУВГП)

Shylo Z. S., Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor
(National University of Water and Environmental Engineering, Rivne)

PROBLEMS OF INCOME TAXATION OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

The value of the National bank of Ukraine in tax politics of the state and necessity of research of question of taxation of his profit are examined in an entry. The analysis of the last publications testifies however, that not spared home researchers sufficient attention to determination of specific, value and expediency taxation self of the National bank of country, while this question was investigated by separate foreign scientists. The aim of work are determination of existent problems and research of defects in taxation of economic activity of the National bank of Ukraine, and also ground of expediency or pointlessness of taxation of profit of central bank of country. The key aspects of distribution of profit of the National bank are considered in the article, home experience and proportions of enumeration of financial result of NBU are investigational in the state budget. The lacks of taxation of profit of bank and offer ways of their decision are analysed in conclusions, namely: 1. Forming of the clear system of account and accounting of bank. 2. Determination of authentication of events in relation to distribution of profit, that provide for: adequate volume of the underestimated assets and other backlogs that is taken into account at determination of net income; taking into account of positive cost is from the overvalue of assets on the segregated reserve account that must be included to the property asset; realization of addition to backlogs of central bank is to enumeration of profit in a budget; enumeration in a budget only of the real profit, id est such, that really accumulated on the certain moment of time. 3. A release of the National bank of Ukraine is from income tax payment. In this context it costs to mark that most central banks are

not taxpayers from an acuests or profit, but but they enumerate the share of profits in a budget after addition to own backlogs.

Keywords: taxation, National bank of Ukraine, income, economic activity of bank.

Шило Ж. С., к.э.н., доцент (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

ПРОБЛЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ПРИБЫЛИ НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА УКРАИНЫ

Во вступлении рассматривается значение Национального банка Украины в налоговой политике государства и необходимость исследования вопроса налогообложения его прибыли. Целью работы является определение существующих проблем и недостатков налогообложения экономической деятельности банка. В статье рассмотрены ключевые аспекты распределения прибыли Национального банка, исследован отечественный опыт и пропорции перечисления финансового результата НБУ в государственный бюджет. В выводах проанализированы недостатки налогообложения прибыли банка и предложены пути их решения.

Ключевые слова: налогообложение, Национальный банк Украины, прибыль, экономическая деятельность банка.
